

С.З. Нуридин¹ , Г. Муратбаева¹ , О.С. Бурибеков^{2*}

¹М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

²Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан

*e-mail: onlasyn777@mail.ru

ЗАМАНАУИ СӘНДЕГІ ЭТНИКАЛЫҚ СТИЛЬ: ЖАҒАНДАНУ КОНТЕКСТІНДЕ ДӘСТҮРЛІ МАТЕРИАЛДАР МЕН СИМВОЛИКАНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Мақала жағандану мен урбанизациямен сипатталатын қазіргі қоғам жағдайында мәдени рәміздердің қалалық бірегейлікті қалыптастырудағы рөлін зерттеуге арналған. Соңғы онжылдықтарда мәдени рәміздер ерекше маңызға ие болды, өйткені олар мәдени мұраны сақтауда және дәстүрлерді жеткізуде шешуші рөл атқарады, бұл әсіресе қалалық ортаның жылдам өзгеруі жағдайында маңызды. Бұл зерттеудің негізгі мақсаты – мәдени рәміздер мен қалалық ортаны ұжымдық қабылдау арасындағы байланысты талдау, сондай-ақ олардың қоғамдық құндылықтар мен сәйкестікке әсерін бағалау. Зерттеу материалдық және материалдық емес белгілерді, соның ішінде сәулет құрылымдарын, ескерткіштерді, салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптарды және жергілікті қоғамдастық үшін терең мәдени мәні бар басқа элементтерді қамтиды. Жұмыстың маңызды аспектісі – тақырыпты жан-жақты қарастыруға мүмкіндік беретін мәдениеттану, урбанистика және әлеуметтану әдістерін біріктіретін пәнаралық көзқарас. Зерттеудің әдіснамалық негізі мазмұнды талдау, визуалды талдау, сұхбат және сауалнама сияқты сапалы және сандық әдістерді қамтиды. Ол қала тұрғындарының әртүрлі топтары мәдени рәміздерді қалай қабылдап, қалай түсінетінін жан-жақты талдау мен терең түсінуді қамтамасыз етеді. Зерттеу нәтижелері мәдени рәміздердің қала бірегейлігін қалыптастыруда іргелі рөл атқаратынын, тұрғындардың қоршаған ортаға деген көзқарасы мен көзқарасына әсер ететінін көрсетті. Мәліметтерді талдау мәдени рәміздер ұжымдық жады мен қоғамдық келісімді нығайтуға ықпал ететін қалалық кеңістіктің маңызды элементі болып табылатынын растады. Бұл рәміздердің қала құрылысы мен мәдени саясат контекстіндегі маңыздылығын бағаламауға болмайды, өйткені олардың қалалық ортаның дамуына ықпалдасу мәдени мұраны сақтауға және насихаттауға ықпал етеді. Жүргізілген зерттеулердің маңыздылығы оның мәдениеттану мен урбанистика ғылымдарының теориялық және практикалық аспектілерін дамытуға қосқан үлесінде. Алынған нәтижелер қалалық ортаны жақсартуға, сондай-ақ қазіргі заманғы қала өміріндегі мәдени бірегейлік пен әлеуметтік бірлікті нығайтуға бағытталған стратегияларды әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін. Жұмыс қала құрылысы және мәдени саясат саласында одан әрі зерттеу және нәтижелерді тәжірибеде қолдану үшін жаңа перспективалар ашады.

Түйін сөздер: дизайн, этно стиль, ұлттық нақыш, сән, дәстүр.

S.Z. Nuridin¹, G. Muratbayeva¹, O.S. Buribekov^{2*}

¹SKU named after M.Auezov, Shymkent, Kazakhstan

²Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: onlasyn777@mail.ru

Ethnic style in contemporary fashion: transformation of traditional materials and symbolism in the context of globalization

The article is dedicated to studying the role of cultural symbols in shaping urban identity in the context of modern society, characterized by globalization and urbanization. In recent decades, cultural symbols have acquired particular significance as they play a key role in preserving cultural heritage and transmitting traditions, which is especially important amid the rapid changes in urban environments. The primary goal of this research is to analyze the relationship between cultural symbols and the collective perception of urban spaces, as well as to assess their influence on social values and identity. The study covers both tangible and intangible symbols, including architectural structures, monuments, rituals, customs, and other elements that hold deep cultural significance for the local community. An important aspect of the work is an interdisciplinary approach that combines methods from cultural studies, urbanism, and sociology, allowing for a comprehensive examination of the topic. The methodological basis of the research includes both qualitative and quantitative methods, such as content analysis, visual analysis, interviews, and surveys. This ensures a thorough analysis and deep understanding of how cul-

tural symbols are perceived and interpreted by different groups of urban residents. The research results showed that cultural symbols play a fundamental role in shaping urban identity, influencing residents' perceptions and attitudes toward their environment. Data analysis confirmed that cultural symbols are an important element of urban space, contributing to the strengthening of collective memory and social cohesion. The importance of these symbols in the context of urban planning and cultural policy cannot be underestimated, as their integration into urban development promotes the preservation and popularization of cultural heritage. The significance of the study lies in its contribution to the development of theoretical and practical aspects of cultural studies and urbanism. The findings can be used in developing strategies aimed at improving the urban environment, as well as in strengthening cultural identity and social cohesion in modern urban life. The work opens new perspectives for further research and practical application of the results in urban planning and cultural policy.

Key words: design, ethnic style, national pattern, fashion, tradition.

С.З. Нуридин¹, Г. Муратбаева¹, О.С. Бурибеков^{2*}

¹ЮКУ имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

²КазНПУ имени Абая, Алматы, Казахстан

*e-mail: onlasyn777@mail.ru

Этнический стиль в современной моде: трансформация традиционных материалов и символики в контексте глобализации

Статья посвящена исследованию роли культурных символов в формировании городской идентичности в условиях современного общества, характеризующегося глобализацией и урбанизацией. В последние десятилетия культурные символы приобретают особую значимость, так как они играют ключевую роль в сохранении культурного наследия и передаче традиций, что особенно важно в контексте стремительных изменений городской среды. Основной целью данного исследования является анализ взаимосвязи между культурными символами и коллективным восприятием городской среды, а также оценка их влияния на общественные ценности и идентичность. Исследование охватывает как материальные, так и нематериальные символы, включая архитектурные сооружения, памятники, ритуалы, обычаи и другие элементы, которые имеют глубокое культурное значение для местного сообщества. Важным аспектом работы является междисциплинарный подход, который сочетает методы культурологии, урбанистики и социологии, что позволяет всесторонне рассмотреть тему. Методологическая основа исследования включает как качественные, так и количественные методы, такие как контент-анализ, визуальный анализ, интервьюирование и анкетирование. Это обеспечивает всесторонний анализ и глубокое понимание того, как культурные символы воспринимаются и интерпретируются различными группами городских жителей. Результаты исследования показали, что культурные символы играют фундаментальную роль в формировании городской идентичности, влияя на восприятие и отношение жителей к своей среде обитания. Анализ данных подтвердил, что культурные символы являются важным элементом городского пространства, способствуя укреплению коллективной памяти и социальной сплоченности. Важность этих символов в контексте урбанистического планирования и культурной политики не может быть недооценена, так как их интеграция в развитие городской среды способствует сохранению и популяризации культурного наследия. Значимость проведенного исследования заключается в его вкладе в развитие теоретических и практических аспектов культурологии и урбанистики. Полученные выводы могут быть использованы в разработке стратегий, направленных на улучшение городской среды, а также в укреплении культурной идентичности и социальной сплоченности в условиях современной городской жизни. Работа открывает новые перспективы для дальнейших исследований и практического применения результатов в области городского планирования и культурной политики.

Ключевые слова: дизайн, этностиль, национальный узор, мода, традиция.

Кіріспе

Жаһандану дәуірінде мәдениеттер арасындағы өзара әрекеттестік күшейіп, бұл үрдіс сән әлемінде айқын көрініс табады. Әртүрлі этникалық топтардың дәстүрлі элементтері қазіргі сән үлгілерінде кеңінен қолданылып, жаһандық мәдени алмасудың символына айналды. Бұл құбылыс бір жағынан мәдени әртүрлілікті насихаттаса,

екінші жағынан ұлттық бірегейлікті сақтаудың өзектілігін арттырады.

Этникалық стильдің заманауи сәнде көрініс табуы мәдениеттану тұрғысынан маңызды зерттеу нысаны болып табылады. Дәстүрлі киім үлгілері мен ою-өрнектердің қазіргі дизайнерлік шешімдерде қолданылуы мәдени мұраны жаңғырту мен оны жаңа ұрпаққа жеткізудің тиімді жолы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар,

бұл үрдіс мәдени символиканың трансформациясы мен оның жаңа контексте қабылдануын зерттеуге мүмкіндік береді.

Қазақ этно-стилінің қазіргі сән индустриясындағы орны ерекше. Дәстүрлі қазақ киімдерінің элементтері мен ою-өрнектері заманауи сән үлгілерінде қолданылып, ұлттық мәдениеттің жаһандық деңгейде танылуына ықпал етуде. Бұл құбылыс мәдени сәйкестікті сақтаудың маңызды құралы болып, жаһандану жағдайында ұлттық бірегейлікті нығайтуға септігін тигізеді.

Осы зерттеуде этникалық стильдің қазіргі сәндегі трансформациясы, дәстүрлі материалдар мен символиканың қолданылу ерекшеліктері талданады. Зерттеу нәтижелері қазақ этно-стилінің жаһандану жағдайындағы даму ерекшеліктерін айқындап, оның заманауи сән индустриясындағы маңызын көрсетеді. Сонымен қатар, ұлттық нақыштың жаңа формаларда бейімделуі қарастырылады.

АКТУАЛДЫЛЫҚ: Киім дизайнында этникалық мотивтердің қолданылуы ұлттық мәдениеттің жандануы мен жаңғыртуына ықпал етеді. Бұл үрдіс тек сәндік элемент ретінде ғана емес, сонымен қатар мәдени мұраны сақтаудың құралы ретінде де маңызды.

Зерттеу мақсаты: Этникалық стильдің қазіргі заманғы сәнде трансформациялану үрдістерін, оның дәстүрлі материалдар мен символиканы қолдану ерекшеліктерін анықтау.

Жаңалығы: Зерттеу нәтижелері қазақ этно-стилінің жаһандану жағдайындағы даму ерекшеліктерін, оның заманауи сән индустриясындағы маңызын айқындайды. Сонымен қатар, ұлттық нақыштың жаңа формаларда бейімделуі қарастырылады.

Әдістеме және зерттеу әдістері

Зерттеу пәнаралық тәсілге негізделген және сән, мәдениеттану, әлеуметтану салаларында қолданылатын сапалы және сандық әдістерді қамтиды. Сапалы әдістер мәдени рәміздерді, олардың сән индустриясындағы көріністерін талдауға бағытталған, ал сандық әдістер этникалық стильді тұтынушылар арасындағы танымалдылық пен сұранысты анықтауға көмектеседі.

Контент-талдау әдісі этникалық элементтердің заманауи сән үлгілерінде қолданылуын зерттеуге мүмкіндік берді. Сонымен қатар, визуалды талдау сәндік элементтердің бейімделу деңгейін және олардың тарихи негіздерін салыстыруға көмектесті.

Салыстырмалы зерттеу әдісі дәстүрлі қа-

зақ киімдері мен заманауи этно-стиль элементтерін зерделеуге бағытталған. Бұл әдіс арқылы дизайнерлердің этникалық стильді интерпретациялауы мен сәндік элементтердің қазіргі сән үлгілеріне ықпалы бағаланды. Осы әдістердің үйлесімділігі зерттеудің жан-жақты және кешенді сипатқа ие болуын қамтамасыз етті.

Негізгі бөлім

Дизайн бағытының пайда болуы әлеуметтік-идеологиялық және экономикалық себептерге негізделді. XX ғасырдың дизайн тарихының бастауы ретінде қарастырылады. Өз кезегінде сәндік-қолданбалы өнердің дамуы XIX ғасырдың ортасынан бастау алады, себебі осы уақытқа дейін адам өзін қоршаған барлық заттар мен киімдерді қолмен жасалып отыратын болған. Әлемнің әрбір мәдени аймағында дәстүрлі киім үлгілері болғанына қарамастан, батыс сәні модернизмнің ықпалымен қарапайымдалып, бұқаралану үрдісін бастан өткерді және бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалымен халықаралық деңгейге шыққанын Янг-Ок Чой өз еңбегінде атап өткен (Young-Ok Choi, 2005: 482). Ал машиналардың пайда болуы нарықта тауарлардың тез толуына және машина индустриясының дамуына әкеп соқты. Осылайша өндірудің жаңа формасы өнеркәсіптің қарқынды өсуін тудырды. «Өнеркәсіптік өнер» деген атқа ие болған тауар өндіру дизайнерлік бағыттың дамуын тудырып, тауарлар бәсекелесінің шиеленісуі сапаның артуына ықпал етті. Осылайша, нақты жайларға және белгілі бір адамдарға арналған заттар дайындайтын өндірістің қолөнершілер типінің орнына стандарт өнімдерді жаппай шығару келген жағдайда дизайн пайда болды.

XIX ғасырдағы индустриалды революция киім өндірісіне айтарлықтай әсер етіп, осы саладағы түбегейлі өзгерістерге алып келді, себебі өндірістің жаңа технологиялары мен әдістерін енгізу киімді жаппай өндіруге мүмкіндік беріп, өз кезегінде киімнің алуан түрі көпшілікке қол жетімді болды. Өндірістік процессті механикаландыруға мүмкіндік бере отырып, өнімді үнемі жаңартып отыру қажеттілігі туған еді (Duarte et al., 2018: 193). Нәтижесінде сән мәдениет пен қоғамдағы өзгерістердің әсерінен жылдам дамыған жеке салаға айналды.

XX ғасыр сән индустриясының қарқынды даму кезеңіне айналды. Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін қарапайым және ыңғайлы формаларға ауысу болды. Коко Шанель, Кристиан Диор сынды ұлы дизайнерлер сән әлеміне ерек-

ше серпін алып келді. Осы кезеңде көптеген суретшілер өз күштерін сән дизайнында сынап көрді. Маталар немесе киім-кешектерді безендіру арқылы оларда бейнелеу өнері саласындағы шығармашылығымен қалыптасқан жеке мөрін байқалатыны анық (Frfulanović & Savić, 2023: 309).

Бүгінгі таңда киім дизайны – бұл эстетикалық тартымды ғана емес, сонымен қатар функционалды, тұрақты және инновациялық өнімдерді жасауға бағытталған өнер, ғылым және технология синтезі.

Жоғарыда айтылғандай, өнеркәсіптік революция басталғанға дейін киім негізінен қолмен жасалынғандықтан, өндіріс үдерісі баяу және қымбатқа түсті. Алайда, механикаландырылған тоқыма станоктары мен тігін машиналарының пайда болуымен бұл процесс айтарлықтай жеделдеді. Негізгі өнертабыстардың бірі 1851 жылы Исаак Зингердің тігін машинасын жасауы болды, бұл өнімділікті едәуір арттыруға және киім өндіруге кететін шығындарды азайтуға мүмкіндік берді (Sparke, 1988: 199-218).

Бу қозғалтқыштары мен басқа механикаландырылған технологиялардың пайда болуы тоқыма өнеркәсібіне де үлкен серпіліс алып келді. нәтижесінде маталардың үлкен көлемде шығуына мүмкіндік туып, бұл олардың құнының төмендеуіне ықпал болып, киімді кең аудиторияға қол жетімді етті. Жаппай киім өндірісінің өсуі бұрын тек элитаға қол жетімді бұйымдардың халықтың дерлік көпшілігіне қол жетімді болуына әкеп соқты.

Өнеркәсіптік революция қоғамның әлеуметтік құрамының өзгеруіне де ықпал етті. Қалалар мен өнеркәсіптің қарқынды өсуі нәтижесінде жаңа әлеуметтік топ пайда болды. Ол қол жетімді және практикалық киімді қажет ететін жұмысшы табы. Сонымен қатар, буржуазия мен жоғарғы топ өкілдері сәнге деген қызығушылықтарын тоқтатпады және бұл сән индустриясының дамуына түрткі болды. Осы кезеңде жұмысшы табының қажеттіліктерін де, элитаның әлеуметтік мәртебесін айқындап көрсететін көптеген жаңа стильдер пайда болды (Margolin, 1999:18-23).

XIX ғасырдың соңына қарай сән өз өнімдерін жасап шығару және дамыту мақсатында жаңа технологияларды қолданатын ірі индустрияға айналды. Бұл үрдісте дизайнерлерге түс пен текстурамен тәжірибе жасауға көбірек мүмкіндік беретін химиялық бояғыштар мен синтетикалық маталар маңызды рөл атқарды. Сән өзін-өзі көрсету тәсілі мен әлеуметтік мәртебенің көрсеткіші ғана емес, сонымен қатар көптеген басқа

салаларға әсер ететін экономиканың маңызды бөлігіне айналды. Осылайша, XIX ғасырдағы өнеркәсіптік революция киім өндірісін түбегейлі өзгертіп, қазіргі сән индустриясының негізін қалады. Жаппай өндіріс, жаңа технологиялар және сән үйлерінің дамуы сәнді қазіргі таңға дейін қоғамға айтарлықтай әсер ететін қуатты экономикалық және мәдени күшке айналдырды.

Дизайн термині өндіріс, өнер және инновация туралы заманауи пікірталастарда маңызды орынға ие. Ендеше оның тұжырымдама ретіндегі шығу тегіне көз жүгіртсек.

«Дизайн» сөзі латынның «designare» сөзінен шыққан, «анықтау» немесе «белгілеу» дегенді білдіреді (Oxford English Dictionary, 2007). Көркемдік және жобалық процесс аясында бұл сөз XVI ғасырдың басында ағылшын тілінде қолданыла бастады. Сол кезде «дизайн» тек тұжырымдамалық презентацияны немесе жоспарды ғана емес, сонымен қатар сызбалар мен сызбаларды жасау процесін де білдірді. «Дизайн» терминін «жобалау» немесе «жоспар құру» мағынасында қолдану XVIII ғасырда кең таралып, алғашқы кезеңдерінде «дизайн» термині негізінен сәулет пен өнер саласында қолданылды. XVIII және XIX ғасырларда «дизайн» термині өнер мен қолөнер саласында мамандандырылған мағынаға ие бола бастады. Өнеркәсіптік революция және өнеркәсіптік өндіріске деген қызығушылықтың артуы «дизайнды» тауарларды жаппай өндіру үшін жоспарлар мен прототиптер құру процесін белгілеу үшін қолдана бастады. Осы уақытта дизайн принциптерін және оның өнеркәсіп пен өнерде практикалық қолданылуын жүйелей бастаған әртүрлі мектептер мен қозғалыстар пайда болды.

XX ғасырға қарай «дизайн» ұғымы едәуір кеңейіп, өнеркәсіптік дизайн, графикалық дизайн, сән және интерьерді қоса алғанда, көптеген салаларды қамти бастады.

Дизайн түсінігіне «практикалық өнер» ретінде қарастырып көрсек. Айта кету керек, бұл саладағы маңызды жобалар өнер мен ғылымның синтезіне ықпал етіп, олардың арасында диалог жасайды. Бұл тұрғыда ғылым негізінен мәтін арқылы, ал өнер визуалды бейнелер арқылы жеткізіледі. Дизайнерлер арасындағы қарым-қатынастың маңызды аспектісі – сурет салуды және ақпарат жеткізу құралы ретінде пайдалану әлемнің бейнесін қалыптастыруға көмектеседі.

Дизайн – бұл жобаны, өнімді және процесті қамтитын күрделі құбылыс. Өз кезегінде бұл құбылыс айтарлықтай қиындықтарға тола, өйткені мәтін мен кескін, шығармашылық пен эконо-

микалық факторлар, сондай-ақ тапсырыс берушінің қалауы мен талаптары арасында түсініспеушіліктер туындауы мүмкін. Сонымен қатар, эстетикалық және прагматикалық аспектілердің арақатынасы жиі сәйкес бола бермейді. Дизайн эволюциясы айтарлықтай өзгерістермен сипатталады: ол тапсырыс берушінің талаптары немесе тұтынушылардың сұранысы эстетикалық аспектілерден басымырақ «қызмет» деңгейінен сәнді әрі маңызды салаға айналды.

Дизайнды заманауи түсіну инновацияға, тұрақты дамуға және пайдаланушы тәжірибесіне баса назар аударады. Осыған байланысты «дизайн» термині эстетикалық және функционалдық аспектілерді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік және экологиялық факторларды да қамтыды. «Дизайн» терминінің көптеген салаларды қамтитын күрделі және көп қырлы даму эволюциясын көрсетеді. Алдымен өнер және қолөнер саласында қолданысқа ие болған «дизайн» термині бірқатар кәсіби тәжірибелер мен теориялық зерттеулердің негізіне айналды. Дизайнды заманауи түсіну эстетикалық және функционалдық аспектілерді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік және экологиялық мәселелерді де қамтып, инновациялық және тұрақты шешімдерді құрудың негізгі элементіне айналды.

Дәстүрлі дизайнның өзекті әлеуметтік бағытымен сәйкес келудегі ауқымды мағыналық спектры XX ғ. аяғында жобалық қызметтің әр түрлілігін анықтауға әсер етті.

Кейбіреулер дизайнды кез келген жобалау, яғни жаңа заттарды, құралдарды, жабдықтарды, заттық ортаны құру үрдісі деп санаса, дизайнды XX ғасырда пайда болған кәсіби көркемдік-құрастыру қызметінің жаңа түріне жатқызады. Ал үшінші біреулер көркемдік жобалау деп ойдан шығарылған образдар жүйесінен жинақталатын тұтас адам өміріндегі эстетикалық орта ретінде қабылдады.

1969 жылдың қыркүйегінде дизайн ұйымдарының халықаралық кеңесінің конгресінде (Халықаралық дизайн ұйымы) келесі анықтамалар қабылданды: «Дизайн» терминінің астарында шығармашылық қызмет түсіндіріледі, оның мақсаты өнеркәсіппен шығарылатын заттардың формальды сапасын анықтау болып табылады. Форманың осы сапасы тек сыртқы түріне ғана жатпайды, сонымен бірге, шығарушы ретінде де, тұтынушы ретінде де қарағанда жүйені тұтас бірлікке айналдыратын басты структуралық және функционалдық байланысқа жатады».

XX ғасырдың ортасында өнеркәсіптік өндіріс жағдайында форма жасау мағынасы үшін

кәсіби лексиконда «индустриялы дизайн» түсінігі қолданылып, XX ғасырдың аяғында индустриялы форма жасау саласында жобалық-көркем қызметті қысқаша «дизайн» деп атайтын болды (Сокольникова & Сокольникова, 2016).

Дизайн әр кезеңдегі өзгерістер мен қолданылу аясымен ерекшеленетін күрделі өнер түріне жатқызуға болады. Мәдениеттердің өзара байланыса алуына мүмкіндік беру мен мәдениетті сақтау және танытуда зор күзиреттіліктерге ие деген көзқарас кең таралған (Бурибеков, 2023:91). Қоғамда ойып орын алатын бұл өнер адам баласының сыртқы сұлулығымен қатар ішкі жан дүниесінің әдемілігінен баян беріп, әр адамның ерекшелігін көрсетеді. Адам баласына аса қажет болып табылатын, ізденіс пен әдемілікке, сондай – ақ талғампаздыққа үйрететін бұл сала бірнеше даму кезеңдерінен өтті. XIX ғасырдың аяғында Америка мен Еуропа елдерінде индустриалды өндірістің кең етек алуы нәтижесінде жаңа мамандықтарды тудырып, бірнеше бағытта дамыды. Дизайнды жеке сала ретінде бөлініп шығуына қолөнершілер мен суретшілердің әсері ықпал етті. Ең алғаш «дизайн» терминінің қолданылуы Италия, Франция, Германия, Англия және Америка секілді алып мемлекеттерден бастау алып, дами келе жеке мамандық түріне айналды. Қазір де барлық елде дизайнның бірнеше түрінің, атап айтқанда дизайн архитектура-сы, жарнама дизайны, киім дизайнының қарқынды дамып жән кең қолданылып келе жатқанын байқауға болады.

Дизайн жаңа термин болғанымен, оны тарихы тереңде жатыр. Дизайн – киім үлгілерінің, көркем сурет және сәулет өнерінің, тұтыну заттарының жаңа үлгілерін қоршаған ортаға ерекше үйлесіммен жасау. Мысалы, қазақ халқының қолөнер бұйымдары, әшекей заттары, киім үлгілері ертеден этно дизайндық үлгіде жасалынып, заман талабына сай өзгеріп, жаңарып отырған. Өзіндік қолтаңбасымен ерекшеленетін қазақ халқының ұлттық этно дизайны жаңа заман талабына сай әлі де даму үстінде.

Қазақ халқының этно дизайны. Мәдени мұра мен дәстүрлі қолөнерді зерттеудің маңызды аспектісі болып табылатын қазақ халқының этно дизайнының тарихына тоқталсақ, этно дизайнның тарихи дамуы қазақ қоғамының көшпелі табиғатын ғана емес, оның қазіргі заманғы өзгерістер контекстінде бейімделу және өзгеру қабілетін де көрсетеді.

Дәстүрлі қолөнер және олардың символикасы.

Тарихи тұрғыдан қазақ этно дизайны көшпелі өмір салты мен дәстүрлі қолөнерге негіз-

делген. Қазақ шеберлері өздерінің мәдени және рухани қажеттіліктеріне сәйкес келетін функционалдылық пен эстетикалық қасиеттерді біріктіретін бұйымдар жасады. Дәстүрлі қазақ дизайнының орталық элементтерінің бірі тұрмыста пайдаланылған және терең символдық мәні бар кілемдер мен көрпелер сияқты тоқыма бұйымдары болып табылады.

Тоқыма: «киіз» және «шекпен» сияқты қазақ кілемдері сәндік және практикалық элементтерді біріктіретін дәстүрлі дизайнның жарқын үлгісі болып табылады. Бұл кілемдер күрделі геометриялық өрнектермен безендірілген, көбінесе космологиялық көріністер мен әлеуметтік мәртебелерді көрсететін символдық мағынаға ие. Кілем кестелерінде адам мен оның айналасындағы әлем арасындағы байланысты көрсететін табиғат пен мифологияға қатысты мотивтер болды.

Зергерлік бұйымдар: қазақ халқының зергерлік бұйымдары дәстүрлі дизайнда да маңызды рөл атқарды. Олар күмістен жасалған және асыл тастармен безендірілген, бұл иесінің мәртебесін ғана емес, сонымен қатар зұлым рухтардан қорғану мағынасын да білдірді. Бұл бұйымдар ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатыр және мәдени бірегейліктің маңызды бөлігі болған күрделі ою-өрнектермен ерекшеленді. Көшпелі өмір салтының дизайнға әсері қазақтардың көшпелі өмір салты олардың дизайнын дамытуға айтарлықтай әсер етті. Тұрғылықты жерінің тұрақсыздығы және ұтқырлықтың қажеттілігі әртүрлі жағдайларда оңай тасымалданатын және қолданылатын жеңіл және практикалық заттарды жасауға ықпал етті. Көшпелі өмірдің бұл аспектісі шатырлардың (киіз үйдің) конструкцияларында және олардың матадан жасалған бұйымдар мен ағаш элементтер сияқты әшекейлерінде көрінеді (Ахметова, 2016а: 77-89).

Қазақ халқының көшпелі өмір салты олардың дизайны мен сәулетіне қатты әсер етті. Көшпенділер өздерінің дизайн шешімдерін ұтқырлық талаптарына және қоршаған орта жағдайларының өзгеруіне бейімдеді. Көшпелі дизайнның ең жарқын мысалдарының бірі – қазақ мәдениетінде маңызды орын алатын және кең тараған дәстүрлі оюының бірі «қошқармүйіз» болып табылады. Қазақтардың көшпелі өмір салты, оның орын ауыстыруымен және әртүрлі табиғи жағдайларға бейімделуімен дәстүрлі дизайн ерекшеліктерін айқындады. Бұл өмір салты функционалдылық пен эстетиканы біріктіретін практикалық шешімдерді қажет етті.

Қошқармүйіз – терең символдық және мәдени маңызға ие болған қазақ дизайнының маңызды элементі болып табылады. Бұл оюдың тоқыма бұйымдарында, киіз үйлерді безендіруде және зергерлік бұйымдарда қолданылуы дәстүрлі өнер мен заманауи дизайн арасындағы байланысты көрсетеді. Қазіргі заманғы интерпретациялар қошқармүйіз дәстүрлі элементтердің мәдени ерекшеліктерін сақтай отырып, жаңа жағдайларға қалай бейімделуге болатындығын көрсетеді (Ахметова, 2016б: 77-89).

Қазақ мәдениетінде қошқар мүйіздің да космологиялық маңызы бар. Ою-өрнек әлемдегі үйлесімділік пен тәртіп туралы идеялармен байланысты. Оның геометриялық пішіні мен өрнектері тепе-теңдік пен тұрақтылықты білдіреді. Қазақтардың дәстүрлі көріністерінде бұл өрнектер сәндік мақсат ретінде ғана емес, сонымен қатар жағымсыз әсерлерден қорғап, қолайлы жағдайды сақтай отырып, бойтұмар қызметін атқарады.

Қошқармүйіз – мәдени және сәндік маңызы ғана емес, сонымен қатар терең космологиялық мағынаға ие дәстүрлі қазақ дизайнындағы негізгі ою-өрнектердің бірі. Қазақ мәдениетінде ою-өрнектер мен өрнектер дәстүрлі түрде ғалам, үйлесімділік, тәртіп және рухани әлем туралы идеялармен байланысты болды.

Табиғат пен ғарышпен байланыс.

Қошқармүйіз ғаламдағы үйлесімділік пен тепе-теңдікті бейнелейді. Оның бұйраға ұқсайтын симметриялы, бұралған пішіні табиғаттың шексіздігі мен циклдік сипатын білдіреді. Бұл бұралған сызықтар күн, ай және жұлдыздардың қозғалысымен, сондай-ақ уақыт пен кеңістіктің тұрақты айналуымен байланысты. Терімен жұмыс істейтін қолөнершілер түрлі пішіндегі ыдыстар жасап, ою-өрнектермен безендірді, онда қазақ халқының түсінігіндегі құнарлылықты, ырыс пен берекені білдіретін қошқар мүйіз нақышы басты орынды иеленді (Шайғөзова & Күлсариева, 2023: 111).

Циклдік өмір.

Қошқармүйіз өрнегінің формасы өмірдің циклдік сипатын, үнемі жаңару мен жаңаруды білдіреді. Бұл ою-өрнек көбінесе өмірдің бір кезеңінен екінші кезеңіне, яғни жыл мезгілдерінің, адамның өмірлік циклдерінің немесе қоғамның даму кезеңдерінің ауысу мағынасын білдіреді. Осылайша, қошқармүйіз өмірдің мәңгілік табиғатын және өткен, қазіргі және болашақ ұрпақтар арасындағы байланысты еске салады (Сыздықов, 2019: 55-70).

Әлемді космологиялық түсіну.

Жер мен көктің қосылуы.

Қошқар мүйізді жер мен аспан әлемдерінің бірігуінің символы ретінде де қарастыруға болады. Қазақ мәдениетінде әлем үш деңгейден тұрады: жерасты, жер және аспан. Қошқармүйіз ою-өрнегі бұралған сызықтарымен осы әлемдер арасындағы байланысты, сондай-ақ олардың арасындағы энергия мен тіршіліктің қозғалысын бейнелейді. Бұл өмірдің әртүрлі салалары арасындағы тепе-теңдік пен үйлесімділікті сақтаудың маңыздылығын көрсетеді (Ахметова, 2016: 77-89).

Рухани мағынасы.

Рухани тұрғыда қошқармүйіз қорғаумен және әл-ауқатпен байланысты. Қазақ халқы қошқармүйіз ою-өрнегі көбіне жағымсыз әсерлерден қорғайды және оң энергияны тартады деп сенген. Оның кілемдер мен киімдер сияқты тоқыма бұйымдарында, сондай-ақ киіз үй архитектурасында қолданылуы адамдар үшін үйлесімді және қорғалған ортаны құруға ықпал етеді (Байбеков, 2017:142-158).

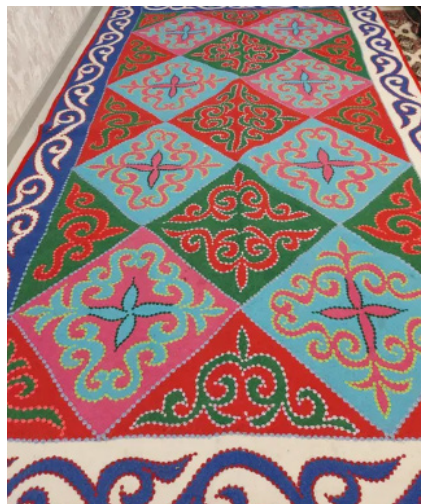
Қошқармүйіз ою – өрнегінің қолдану аясы.

Тоқыма бұйымдары.

Қошқармүйіз киіз және текемет сияқты дәстүрлі қазақ кілемдерінде кеңінен қолданылады. Бұл кілемдер сәндік мақсатта ғана емес, сонымен қатар практикалық жағынан үлкен маңызға ие. Ою-өрнек кілемнің бүкіл бетінде орналасқан, қазақтардың өмірі мен дүниетанымының әртүрлі аспектілерін бейнелейтін бірегей өрнектерден құралып, киіз бен текеметті сәндік мақсатта ғана емес, сонымен қатар практикалық жағынан да маңызды екендігінің айқын айғағы. Ою-өрнек киіздің немесе текеметтің бүкіл бетінде орналасып, ерекше өрнектер жасайды, бұл қазақ халқының өмірі мен дүниетанымының әртүрлі аспектілерін көрсетеді.

Текемет – сәндік-қолданбалы өнер туындысы, бетіне түрлі түсті ою-өрнек басылған киіз үй жиһазы.

Киізден жасалған дәстүрлі бұйымдардың ішінде текемет пен сырмақ кілемдері ерекше көзге түседі. Екі кілемнің жасалу технологиясы бөлек. Өрнек текеметке түсірілетін болса, сырмақтарда ол сөзбе-сөз айтқанда, бір-біріне тігіліп, ондағы түйісу сызығы ашық түсті ширатылған бұрамамен көмкеріледі. Әдетте, текемет өрнектері көлемді болса, сырмақта олар анық және сызбалы болып келеді. Бұл киіз кілемдердің композициясында ою-өрнек нақыштарын салудың дәстүрлі схемалары болған (Шайгөзова & Күлсариева, 2023: 156).

1-сурет – Текемет

(ашық интернет көздегі https://jas.kz/wp-content/uploads/2017/03/syrmaq_feature_copyright_jaskz.jpg)

Сәулет элементтері

Дәстүрлі қазақ киіз үйлерінің архитектура-сында қошқармүйіз ішкі және сыртқы беттерді безендіру үшін қолданылады. Ою-өрнекті қабырғаларға, төбелерге және киіз үйдің басқа элементтеріне жағуға болады, бұл эстетикалық құндылық қосады және үй ішіндегі үйлесімділікті сақтайды. Бұл элемент сонымен қатар тұрғындар үшін жайлы және қорғалған атмосфераны құруға көмектеседі (Байбеков, 2017: 142-158).

Зергерлік бұйымдар

Қазақтың зергерлік бұйымдарының Орталық Азия даласын мекен еткен ежелгі көшпенділер заманынан бастау алып, тарихы тереңде жатыр. Бұл бұйымдар алтыннан, күмістен және басқа да бағалы металдардан жасалған, қазақтардың дүниетанымы мен рухани құндылықтарын бейнелейтін ою-өрнектермен және рәміздермен безендіріліп, зергерлік бұйымдарды әйелдер мен ер адамдар таққан, олар әшекей ретінде ғана емес, сонымен қатар зұлым рухтардан қорғайды деген сенім болған және сәттілік әкелетін тұмар ретінде қолданылған.

Қазақтың зергерлік бұйымдары әр түрлі ою-өрнектермен безендірілген, олардың әрқайсысының өзіндік мәні бар. Геометриялық өрнектер, өсімдік мотивтері және жануарлардың суреттері танымал сәндік элементтері болды. Мысалы, қошқардың мүйізі немесе жылқының басы түріндегі ою-өрнектер күш пен қорғанысты бейнелейді, ал өсімдік мотивтері бар өрнектер құнарлылық пен өмірмен байланысты болды (Төлеубаев, 2003: 120-130).

Зергерлік бұйымдардың негізгі түрлері.

Сырға: Қазақ сырғалары әртүрлі пішіндерімен ерекшеленді. Олар қарапайым немесе күрделі, асыл тастармен безендірілген. Сырғалар көбінесе әйелдің отбасылық жағдайын көрсететін символдық мағынаға ие болды.

Шолпылар: бұл бұрымға бекітілген шаш әшекейі. Шолпылар сұлулықтың символы болып саналды.

Білезік: білезіктер күрделі ою-өрнектермен безендіріліп, көп жағдайда екі білекке жұбымен тағылған. Білезік таққан әйелдің әлеуметтік мәртебесіне байланысты көлемді немесе жұқа болып келеді.

Кемер белбеу: белбеулер қазақ мәдениетінде маңызды мәнге ие болды, олар алтын және күміспен, асыл тастармен безендіріліп, мәртебемен байлықтың көрсеткіші болып саналған.

2-суретте қазақ халқының ұлттық нақышта ою – өрнектермен және бағалы асыл тастармен безендірілген зергерлік бұйымдар көрсетілген.

2-сурет – Зергерлік бұйымдар
(ашық интернет көздері https://el.kz/qazaqtyn-qyz-kelinshekteri-qanday-ashekey-buyymdar-taqqaan_65222/)

Қазақ этно стилін дамытудың тарихи кезеңдері

Қазақ халқының киімінің этно стилі – ғасырлар бойы көптеген факторлардың, соның ішінде көшпелі өмір салтының, табиғи жағдайлардың және көрші халықтармен мәдени байланыстардың әсерінен дамыған бірегей құбылыс.

Жоғарыда атап өткендей халқымыздың этно дизайны ежелгі рәміздердің, ою-өрнектер мен технологиялардың ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан қазақы орнаменттерді біріктіре отырып, қазақ халқының бай тарихы мен мәдени дәстүрлерін бейнелейді. Қазақ халқының киімі әрқашан күнделікті тұрмыста ыңғайлы, сонымен қатар этникалық бірегейлігі мен оны киген

адамның әлеуметтік мәртебесін де көрсететін терең мәнге ие болды.

Қазақ ұлттық киімінің тарихы көшпенділер дәуірінен бастау алып, бұл кезеңде киім барынша ыңғайлы, әрі әдемі болуы керек еді. Н.А. Кононованың “Қазақстанның зергерлік өнері” кітабында камзолдар, бешпеттер, шапандар және оларды безендіру сияқты дәстүрлі киімнің негізгі элементтері анық сипатталды. Яғни киім арқылы мәдени код пен қай тайпаға жататындығын білуге болатын (Кононова, 1989).

Ежелгі кезең: негіздердің қалыптасуы (IX ғасырға дейін)

Қазақтың ұлттық киімі көшпелі өмір салты жағдайында қалыптасты, бұл өңірдің функционалдық қажеттіліктері мен климаттық жағдайларына сай киімді талап етті. Бұл кезеңде киім негізінен жүннен, киізден және былғарыдан жасалған, бұл суық пен желден қорғауды қамтамасыз етті. Шапан (ұзын шапан) және ішек (үлбір шапан) сияқты киімнің негізгі элементтері көшпелі өмірдің практикалық және функционалдығын көрсетті.

Н. Әбішевтің “Қазақ халқының мәдениеті мен тұрмысы” кітабында ертедегі қазақ халқының киімі адамның табиғатпен байланысын және оған тәуелділігін атап, сол кезеңдегі киімдердің табиғи материалдардан жасалғандығы жазылған (Әбішев, 2005: 45-48).

Ұлы Жібек жолы сауда жолдарының дамуына және көшпенді халықтардың араласына байланысты қазақ халқының киімдері көрші халықтардың мәдениеттерінің элементтерін сіңіре бастады. Моңғолдардың, түріктердің және парсылардың әсері күрделі ою-өрнектер мен бас киімдердің жаңа формалары сияқты киімнің жаңа элементтерімен толықты.

Этно дизайнның негізгі элементтері.

Ою-өрнектер: Қазақ киімі ою-өрнектермен әшекейленген, олардың әрқайсысы өзіндік мән – мағынаға ие. Мысалы, А.Ж. Асқаровтың «Қазақ ұлттық киімі» кітабында күш пен байлықты бейнелейтін «қошқар мүйіз» өрнегі сипатталған. Ою-өрнектер жағаларға, жеңдерге, киімнің шеттеріне, сондай-ақ бас киімдер мен аяқ киімдерге қолданылды (Асқаров, 1997).

Маталар мен материалдар: қазақ ұлттық киімін жасау үшін табиғи материалдар: жүн, киіз, жібек және барқыт пайдаланылды. Маталар қолмен өңделіп, табиғи бояғыштармен боялған. Әр материалдың өз мақсаты болды: жүн мен киіз күнделікті және қысқы киімдерге, ал жібек пен барқыт мерекелік сәнді киімдерге пайдаланылды.

Түс палитрасы: қазақ мәдениетінде киімнің түстеріне үлкен мән берілді. Әрбір түс ерекше мән мағынаға ие болды. Мысалы: ақ түс тазалық пен қасиеттілікті сипаттаса, қызыл түс өмір мен энергияны білдірді, көк түс аспан мен руханилықты, ал қара түс жер мен құнарлылықты бейнеледі.

Бас киімдер: Қазақ халқының бас киімдері ұлттық мәдениет пен бірегейліктің маңызды элементі болып, олар суық ауа – райынан қорғап қана қоймай, әлеуметтік мәртебенің, жастың және отбасылық жағдайдың символы болды. Әр бас киім пішіні, материалы және әшекейлері бойынша ерекшеленді.

Сәукеле – қазақ халқының ең сәнді және маңызды бас киімдерінің бірі болып саналатын қалыңдықтың дәстүрлі үйлену бас киімі. Сәукеле асыл тастармен, алтын және күміс тастармен, сондай-ақ қазақы нақыштағы ою – өрнектермен безендірілген. Сәукеленің биіктігі 70 см-ге дейін жетуі мүмкін. Сәукеле жас қыздың ересек өмірге өтуін және оның қоғамдағы жаңа мәртебесін білдіреді. 3 – суретте қалыңдықтың әшекей тастармен және ою – өрнектермен безендірілген сәукеле суреті келтірілген.

3-сурет – Сәукеле

(ашық интернет көздері https://e-history.kz/storage/tmp/resize/seo_materials/1200_0_2813116e4ac29e0d2eb473491833a9dc.jpg)

Тақия – ерлер де, әйелдер де киетін дөңгелек, жұмсақ, жиексіз бас киім. Ол кестелермен, ою-өрнектермен, кейде күмістен жасалған әшекейлермен безендіріледі.

Тақия қарапайымдылықтың белгісі болды, атадан балаға бүгінгі күнге дейін аманат болған тақияны қазақтың ұлттық киіміне айналды. Суретте көрсетілгендей тақия шеттері қазақ халқының ұлттық оюы – «қошқар мүйізбен» сәнделген.

4-сурет – Тақия

(ашық интернет көздері https://old.aqmeshit-apталygy.kz/uploads/posts/2020-08/1598013595_unnamed.jpg)

Бөрік – әдетте жүн мен матадан жасалған қысқы бас киім. Бөрікті ерлер де, әйелдер де киген, бірақ әйелдер киетін бөрік неғұрлым әшекейленген және күрделі сәндік элементтерге бай болды.

Бөрік суықтан қорғайды және әлеуметтік мәртебені білдіреді. Бөрікте қолданылатын аң терісі көбіне оны киген адамның байлығына көрсететін болған.

«Бөрік» термині «бөрі» – қасқыр деген сөзден шыққан деп есептеледі. Өздеріңіз білетіндей, қасқыр тайпасының белгісі ретінде қасқырдың терісін ғұндар басына киетін, содан бері кез келген түкті бас киімдерді бүкіл түркілер *börik* (börik) деп атайды. Бұл бас киім өзінің семантикасы жағынан қасқырдың қасиетті мағынасын, оның ата-баба тотемі, қорғаушы рөлін бейнелейді (Бөрік. Қазақстанның мәдени энциклопедиясы. *ашық интернет көздері*).

5-сурет – Бөрік

(ашық интернет көздегі <https://cdn.nur.kz/images/720x405/955497a546ceceed.webp?version=1>)

Малақай – бұл аң терісінен жасалған ер адамдар киетін бас киім, қыс мезгілдерінде суықтан қорғайтын. Малақай батылдық пен қатал климаттан қорғаудың символы болып саналды.

Қазіргі таңда, дизайнерлік нысандарды құру озық өнеркәсіптік технологияларды қолданумен де, дизайнерлердің көркемдік қызметінің әртүрлі салаларында шығармашылық процестің үздіксіз дамуымен де тығыз байланысты.

Қазақ этномәдени мотивтері, оның ішінде ою-өрнектер ұлттық дизайнда қолданылған және қолданыла береді. Этникалық мотивтерді қолданатын дизайнерлік бұйымдардың мысалдары жоғарыда келтірілген. Бұл өнімдерді әзірлеу кезінде “этникалық” элементтерді заманауи графикалық мәдениетпен дұрыс сәндеу, бейімдеу және байланыстыру қажеттілігі туындады. Сондықтан, дизайндағы этникалық тақырыпты зерттеу және жүйелеу отандық дизайнның сапасын арттыра алады. Бұл дизайнерлік бұйымдардың стилистикалық дәлдігін, өзіндік ерекшелігін және бағасын арттырады, өз кезегінде оларды нарықта бәсекеге қабілетті етеді. Қазіргі дизайндағы этникалық мотивтерді қолдану тек ғылыми ғана емес, сондай-ақ дәстүрлі мәдениетті терең түсіну және құрметтеу арқылы жүзеге асады. Бұл дәстүрлі мәдениетті және оның рәміздерін мұқият зерттеуді, сондай-ақ ою-өрнектің мәні мен мақсатын түсінуді қамтиды.

Қазіргі қазақ дизайнерлері дәстүрлі элементтерді заманауи формалар мен стильдерге біріктіре отырып, өз жұмыстарында қошқармүйіз өрнегін жиі қолдануда. Бұл мәдени мұраны жаңа жағдайларға және нарық талаптарына бейімдей отырып сақтауға мүмкіндік береді. Киімдер мен аксессуарлардың заманауи коллекцияларында қошқармүйіз өзінің мәдени тамырларын сақтай-

тын, бірақ қазіргі заманғы трендтерге бейімделген стильді өрнектер түрінде ұсынылуы мүмкін. Осылайша, дизайнерлер эстетикалық тұрғыдан көз қуантарлық және мәдени мұраға ұқыпты қарайтын жоғары сапалы бұйымдар жасай алады.

«Этникалық дизайн» – интерьердің кеңістіктік ортасын, пейзаждары, сәулеті және киім топтамалары сияқты белгілі бір ұлттық стильдің белгілерін көрсететін күрделі дизайн. Қазіргі уақытта біз 6-суретте көрсетілгендей интерьер дизайнында заманауи стильдермен бірге этникалық мотивтердің, яғни ұлттық ою – өрнектердің кең қолданылып жатқанын байқауға болады. Бұл фотосурет заманауи интерьер дизайны мен жиһаздың тамаша үйлесімін жасау үшін еденге ою-өрнек мотивін шебер қолданатынын көрсетеді.

6-сурет – Этно нақыштағы интерьер

(ашық интернет көздегі <https://imgtest.mir24.tv/uploaded/images/2022/April/bdb4a98f1c08feab69828fb65a7cbcf870b8e80721b2bed689f9cb33be85d6ea.jpg>)

Қазақ халқының ұлттық киімі өткенге терең бойлап, мәдени мұра мен ұлттық бірегейлікті көрсете отырып, қазіргі заманда өз дамуын қарқынды жалғастыруда. Қазақтардың ұлттық киімінде заманауи этно стильде сақталатын және қайта түсіндірілетін материалдар, ою-өрнектер мен символизм маңызды рөл атқарды. Дизайнерлер ұлттық нақыштағы киімдерді заман талабына сай қайталанбас үлгіде өздерінің жаңа топтамаларында ұтымды пайдаланып жатқанын көруге болады.

Қазақ ою-өрнектері киім дизайнында да үлкен маңызды рөл атқарды. Күш пен қайраттың символын көрсететін «қошқар мүйізі» қазіргі заманғы киімдердің негізгі элементіне айналды.

Сонымен қатар киімнің түстері де ерекше мағынаға ие. Мысалы:

Ақ-тазалық пен қасиеттіліктің символы.
Қызыл-өмір мен энергияның символы.
Көк-аспан мен руханиятпен байланысты.
Қара-жер мен құнарлылықтың белгісі.

Киім дизайны Қазақстанда маңызды рөл атқарады, ал қазіргі заманғы костюмдердің этникалық стилі ұлттық мәдениетті айқын көрсетеді. Қазақ дизайнерлері, атап айтқанда, Орталық Азияда ұлттық тақырыпты өз жобаларында алғашқы-

лардың бірі болып қолданды. Заманауи Қазақстанда ұлттық нақыштағы киімге, әсіресе этно стиль контекстінде қызығушылықтың жандануы байқалады. Заманауи дизайнерлер өз коллекцияларында дәстүрлі элементтерді белсенді түрде пайдаланады, оларды заманауи трендтермен үйлестіреді. Сондай – ақ этно стилі қазіргі таңда халық арасында үлкен танымалдыққа ие болуда, әсіресе ұлттық мерекелерде, үйлену тойларында және басқа да салтанатты шараларда көптеп байқауға болады. Жастар өздерінің мәдени ерекшеліктерін көрсете отырып, этно стиль элементтерін күнделікті киіну үшін де қолдануда.

7-сурет – XIX – XX ғасырлардағы қазақ халқының ер мен әйелдің киімі
(ашық интернет көздері <https://decormaster.kz/images/st/k/1.jpg>)

7-суретте XIX – XX ғасырлардағы қазақ халқының ер мен әйелдің киімін көре аламыз. Киім арқылы адамның дәрежесі мен жасын ажыратуға болады.

Ал 8 – суретте сәндік үлгісі бар бас киімі бар сахналық костюмнің мысалын көреміз. Ою-өрнек жалпы эстетика мен ұлттық талғамды білдіргенмен, қаңқасы әлі күнге дейін дәстүрлі

қазақ әйелдер костюмдеріне ұқсастығын сақтап қалғанын көруге болады.

Дизайнерлер ерекше назар аударуы керек болған костюмдегі ою-өрнектің семантикалық мағынасы да маңызды. Ою – өрнек жай ғана әдемі безендіру емес, сонымен қатар маңызды мағынаға ие. Ою-өрнектің орналасуы, пішіні мен сызықтарына да ерекше мән беру керек.

8-сурет – Сахналық костюм

(ашық интернет көздері

<https://i0.wp.com/apgazeta.kz/wp-content/uploads/2021/03/033-1-5.jpg?w=900&ssl=1>)

Киім дизайнында ұлттық киімнің бастапқы түрін қалпына келтіруден тұратын «қалпына келтіру» ұғымы бар. Яғни этникалық костюмдер байырғы үлгіге қайта келтіріліп, театрға, киноға және театрландырылған қойылымдарға арналады.

Сонымен қатар қазіргі жастар арасында ұлттық нақышта, қазақы ою-өрнектермен сәнделген күнделікті киюге арналған киімдерге сұраныс артып, сәнге айналууда.

Жаңа технологиялар мен жаһандану дәуірінде киім дизайнында ұлттық этникалық мотивтерді сақтай отырып, заманауи қалалық киімге үйлесімді түрде енгізуге болады. 9-фотосуретте дизайнер этникалық элементтерді талғампаз және заманауи киім үлгісімен тамаша үйлесетін етіп шебер пайдаланды. Ұлттық нақыштағы оюларды қолдану арқылы киімге жаңа сән және жаңа леп бергендей.

9-сурет – Ұлттық нақыштағы заманауи киімдер

(ашық интернет көздері <http://i.siteapi.org/YaIqei7vXskWDzsRo4Nz4ucb7mk=/0x0:1200x429/s.siteapi.org/804724c13a1eabe.ru/img/n5u8s3x7mcgk88co8ggoss0ckkg0gg>)

Талқылау мен алынған нәтижелер

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қазіргі сән индустриясында этно-стиль элементтері кеңінен қолданылады. Қазақ этно-стиліндегі негізгі элементтер – қошқармүйіз оюы, геометриялық өрнектер, табиғи материалдар мен ұлттық түстер. Олар заманауи трендтермен үйлестіріліп, жаңа сән үлгілерін қалыптастырады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қазіргі сән индустриясында этно-стиль элементтері кеңінен қолданылады. Қазақ этно-стиліндегі негізгі элементтер – қошқармүйіз оюы, геометриялық өрнектер, табиғи материалдар мен ұлттық түстер. Олар заманауи трендтермен үйлестіріліп, жаңа сән үлгілерін қалыптастырады.

Негізгі тұжырымдар:

- Этно-стиль элементтері заманауи сәнде тек эстетикалық рөл атқармай, мәдени сәйкестікті сақтауда маңызды.

- Дизайнерлер дәстүрлі символиканы заманауи контексте қайта өңдеп, жаңа формаларды ұсынуда.

- Этникалық стильдің тренд ретінде сақталуы мәдени мұраны танымал етудің маңызды құралы.

Зерттеу нәтижелері ұлттық нақыштағы киімдерді жаппай өндіріс пен сән индустриясында тиімді пайдалану мүмкіндігін көрсетеді. Сонымен қатар, ұлттық нақыштағы элементтер тек сән саласында ғана емес, интерьер дизайнында, зергерлік өнерде және тұрмыстық бұйымдарда да кеңінен қолданылып келеді. Бұл үрдіс этникалық стильдің тек тарихи маңызын ғана емес, оның заманауи тұрмыстағы қолданбалы рөлін де айқындайды.

Болашақта этно-стильді дамытуда жаңа технологияларды қолдану, соның ішінде цифрлық басып шығару, 3D-модельдеу және инновациялық материалдарды пайдалану өзекті болмақ. Бұл тәсілдер дәстүр мен заманауи технологияларды біріктіру арқылы ұлттық нақыштарды сақтау мен жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қорыта келе, ұлттық нақыш пен фольклорлық элементтерді қамтитын этно дизайн уақыт өте заманауи өмірімізде қайта жаңғырып, тек киімде ғана емес, интерьерде де, аксессуарларда да көрініс табуда. Қазіргі сән этникалық киім элементтерін қамтып, бұл стиль сән индустриясының бірегей бөлігіне айнала отырып, жеке бағытта қарқынды дамуда.

Жалпы «этнос» атауы грек сөзі, «халық» деген мағына береді. Біздің планетамызда өмір сүрген әрбір халықтың кейінгі ұрпаққа әсер ететін өзіндік ерекше киім стилі болды. Нәтижесінде этно стиль әлемнің әртүрлі халықтарының сән элементтерін біріктірді. Алайда, киім стилі көбінесе халық өмір сүрген климаттық жағдайлармен етене байланысты және ол кездегі киімдер ыңғайлылығымен ерекшеленді. Ұлттық нақыштағы киімдерді жібек, жүн сияқты табиғи маталардан жасалынып, түрлі түсті ою – өрнектермен, асыл тастармен безендірілді. Ал қазіргі уақытта этникалық стильде киім жасау барысында жасанды маталар мен табиғи емес материалдардан жасалған зергерлік бұйымдар қолданыла бастады. Стильдерге келетін болсақ, негізінен ыңғайлылық пен жайлылық беретін, жарқын түстермен және ою-өрнектермен, моншақтармен, суреттермен сәнделді. Қазіргі қазақ графикалық дизайнына этно-мотивтерді енгізу маңызды. Мерекелер, көрмелер, фестивальдар сияқты мәдени іс-шараларды Қазақстанда да, шетелде де жарнамалық-ақпараттық қолдауды рәсімдеу кезінде қазақ этномәдени мотивтерін пайдаланбай дизайн мен жарнаманы елестету қиын. Бұл Қазақстанды халықаралық аренада таныстыру үшін маңызды. Ұлттық дәстүрлердің алуан түрлілігіне қарамастан, елімізді халықаралық деңгейде таныстыру үшін біртұтас, ортақ этникалық және мәдени дәстүрді насихаттау қажет.

Әдебиеттер

- Young-Ok Choi. J. Kor. Soc. Cloth. Ind. (2005). *Journal of the Korean Society of Clothing and Industry*, 7(5), 482.
- Duarte, A. Y. S., Sanches, R. A., & Dedini, F. G. (2018). Assessment and technological forecasting in the textile industry: From first industrial revolution to the Industry 4.0. *Strategic Design Research Journal*, 11(3), 193.
- Erfulanović, D., & Savić, M. (2023). Art of the 20th century as inspiration in fashion design. *Union of Engineers and Textile Technicians of Serbia, VI International Scientific Conference Contemporary Trends and Innovations in the Textile Industry*, 309.
- Sparke, P. (1988). Design in the Age of Industry: The Role of the Designer in the Mass Production Era. *Journal of Design History*, 1(3), 199-218.
- Margolin, V. (1999). Design History or Design Studies: Subject Matter and Methods. *Design Issues*, 15(2), 18-23.
- Oxford English Dictionary* (2007).

- Сокольникова, Н. М., & Сокольникова, Е. В. (2016). *Дизайн тарихы: орта кәсіби білім беру мекемесінің студенттеріне арналған оқулық*. Академия баспа орталығы.
- Ахметова, З. (2016). Қазақ мәдениетіндегі зергерлік бұйымдар мен символизм. *Орталық Азияны Зерттеу журналы*, 8(1), 77-89.
- Шайғазова Ж. Н., Күлсариева С. П. (2023) «Қазіргі Қазақстанның қолөнері» атласы – Алматы: ҚазҒЗМИ., 111-156 бб.
- Сыздықов, М. (2019). Заманауи Сәулет өнеріндегі дәстүрлі қазақстандық Дизайн Элементтері. *Сәулет Және Дизайн Журналы*, 14(3), 55-70.
- Байбеков, Н. (2017). Қазақ киіз үйлерінің дизайны мен функционалдығы. *Орталық Азия архитектуралық шолуы*, 10(2), 142-158.
- Бурибеков, О., Нурмуратов, С., & Карибаев, О. (2023). Қазіргі ақпараттық кеңістіктегі мультимедиа құбылысын мәдени-әлеуметтік тұрғыдан талдаудың ерекшеліктері. *Аль-Фараби*, 82(2), 87-96.
- Әбішев, Н. (2005). *Қазақ халқының мәдениеті мен тұрмысы* (45-48 б.). Дәуір.
- Төлеубаев, А. Т. (2003). *Қазақ халық әшекейлері* (120–130 бб.). Өнер.
- Кононова, Н. А. (1989). *Қазақстанның зергерлік өнері*. Өнер.
- Асқаров, А. Ж. (1997). *Қазақ ұлттық киімі*. Ғылым.
- Бөрік. (электронды ресурс). *Қазақстанның мәдени энциклопедиясы*. <https://encyclopedia.cultural.kz/kz/b%D3%A9rik/> [дата обращения 01.02.2025]

References

- Young-Ok Choi. J. Kor. Soc. Cloth. Ind. (2005). *Journal of the Korean Society of Clothing and Industry*, 7(5), 482. (in Korean)
- Duarte, A. Y. S., Sanches, R. A., & Dedini, F. G. (2018). Assessment and technological forecasting in the textile industry: From first industrial revolution to the Industry 4.0. *Strategic Design Research Journal*, 11(3), 193.
- Frfulanović, D., & Savić, M. (2023). Art of the 20th century as inspiration in fashion design. *Union of Engineers and Textile Technicians of Serbia, VI International Scientific Conference Contemporary Trends and Innovations in the Textile Industry*, 309.
- Sparke, P. (1988). Design in the Age of Industry: The Role of the Designer in the Mass Production Era. *Journal of Design History*, 1(3), 199-218.
- Margolin, V. (1999). Design History or Design Studies: Subject Matter and Methods. *Design Issues*, 15(2), 18-23.
- Oxford English Dictionary* (2007).
- Sokol'nikova, N. M., & Sokol'nikova, E. V. (2016). *Dizajn tarikhyy: orta kasibi bilim beru mekemesinin studentterine arналған оқулық*. Akademiya baspa орталығы. (in Kazakh)
- Ahmetova, Z. (2016). Qazaq madenietindegi zergerlik buyımdar men simbolizm. *Ortalyq Aziyany Zertteu jurnalı*, 8(1), 77-89. (in Kazakh)
- Shaygozova, Zh. N., & Kulsariyeva, S. P. (2023). «Qazirgi Qazaqstannın qoloneri» atlası. Almaty: QazGZMI, 111-156 bb. (in Kazakh)
- Syzdyqov, M. (2019). Zamanauı sawlet onerindegi dasturli qazaqstandıq dizayn elementteri. *Sawlet jane Dizayn Jurnalı*, 14(3), 55-70. (in Kazakh)
- Baybekov, N. (2017). Qazaq kiiz uylarinin dizaynı men funktsionaldygy. *Ortalyq Aziya arıitekturalıq sholuy*, 10(2), 142-158. (in Kazakh)
- Buribekov, O., Nurmuratov, S., & Karibaev, O. (2023). Qazirgi aqparattyq kenistiktegi mul'timedia qubylysyn madeni-aleumet-tik turgydan taldaudyn erekshelekteri. *Al'-Farabi*, 82(2), 87-96. (in Kazakh)
- Abishev, N. (2005). *Qazaq halqynyn madenieti men turmysy* (45-48 b.). Daur. (in Kazakh)
- Toleubayev, A. T. (2003). *Qazaq halyq ashekeyleri* (120–130 bb.). Oner. (in Kazakh)
- Kononova, N. A. (1989). *Qazaqstannyn zergerlik oneri*. Oner. (in Kazakh)
- Asqarov, A. Zh. (1997). *Qazaq ulttyq kiimi*. Gylym. (in Kazakh)
- Borik. (elektrondy resurs). Qazaqstannın madeni enciklopediyası. <https://encyclopedia.cultural.kz/kz/b%D3%A9rik/> Accessed 01.02.2025 (in Kazakh)

Авторының ақпарат:

- Нуридин Сымбат Зәкірқызы – М. Әуезов атындағы ОҚУ, Мәдениет және өнер Факультеті, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы, магистр оқытушы, email: symbat.nuridin@mail.ru,
тел: +77471872511, ORCID идентификаторы: <https://orcid.org/0009-0007-9075-0102>
- Мұратбаева Ғазиза – М. Әуезов атындағы ОҚУ, Мәдениет және өнер Факультеті, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы, магистр оқытушы. email: gazi_93@inbox.ru. ORCID идентификаторы: <https://orcid.org/0009-0002-6778-0489>
- Бурибеков Онласын Сеитжаппарович – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Тарих және құқық институты, Мәдениеттану мамандығының III курс докторанты. Алматы, Қазақстан. email: onlasyn777@mail.ru, ORCID идентификаторы: <https://orcid.org/0009-0000-5365-9368>

Information about authors:

Nuridin Simbat – Faculty of Culture and art SKU named after M. Auezov, Department of Fine Arts and design, master's teacher, email: symbat.nuridin@mail.ru, phone: +77471872511, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9075-0102>

Muratbaeva Gaziza – Faculty of Culture and art SKU named after M. Auezov, Department of Fine Arts and design, master's teacher, email: gazi_93@inbox.ru. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6778-0489>

Onlasyn Buribekov – Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of history and law, III-year doctoral student in Cultural Studies. Almaty, Kazakhstan, email: onlasyn777@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5365-9368>

Информация об авторах:

Нуридин Симбат – Факультет культуры и искусств ЮКУ им. М. Ауэзова, кафедра изобразительного искусства и дизайна, преподаватель магистратуры, email: symbat.nuridin@mail.ru, телефон: +77471872511, ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9075-0102>

Муратбаева Газиза – Факультет культуры и искусств ЮКУ им. М. Ауэзова, кафедра изобразительного искусства и дизайна, преподаватель магистратуры, email: gazi_93@inbox.ru. ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6778-0489>

Онласын Бурибеков – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Институт истории и права, докторант III курса по специальности «Культурология». Алматы, Казахстан, электронная почта: onlasyn777@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5365-9368>

Келін түсті: 15 желтоқсан 2024 жыл

Қабылданды: 20 ақпан 2025 жыл